

TEMES

El «catalanisme» a la Catalunya del Nord (1918-dècada dels setanta)

Òscar Jané; Eric Forcada

UNIVERSITAT DE BARCELONA; HISTORIADOR

ABSTRACT

Aquest article és la segona part d'un assaig panoràmic sobre el catalanisme en tots els seus vessants i formes a la Catalunya del Nord que els autors havien dut a terme anteriorment. Una vegada coneguts i exposats els perquè i les evolucions del procés intel·lectual i polític a la Catalunya del Nord, amb les seves pròpies característiques en el context europeu, aquest treball evoca ara l'evolució del «catalanisme» de manera sintètica entre la postguerra dels anys vint i els anys setanta. Es tracta d'etapes ben diferents en què el procés s'accelera, així com les transformacions polítiques, socials i culturals. Un dels principals objectius del treball és donar a conèixer la projecció pròpia del nord tenint en compte una realitat limítrof, però alhora diferenciada, en un altre Estat i amb perspectives entrecreuades amb el sud. Novament, es tracta d'un esbós analític que prova d'alimentar alguns aspectes sovint omesos o poc entenedors des del Principat i la resta de territoris catalans; i fins i tot dins del mateix espai nord-català.

Paraules clau: Catalunya del Nord, segle XX, França, política, cultura, marxisme, Segona Guerra Mundial, exili.

ABSTRACT

This article is the second part of a panoramic essay about Catalanism in all its different shapes and forms in Northern Catalonia which the authors had begun earlier. First the reasons for the evolution of the intellectual and political process in northern Catalonia were made known and exposed, with their own characteristics in relation to the European context, now this essay recalls the evolution of "Catalanism" in a more synthetic way between the years following the post-war decade of the twenties and the seventies. It deals with two very different stages in which the process advances quite quickly along with the political, social and cultural transformations. One of the main objectives of this body of work is to bring to life the reality of the North taking in account the adjacent, but at the same time very different, reality of the State and the interweaving

perspectives of the South. Once again, it is an analytical essay that tries to reflect on some aspects of the Principality and the rest of the Catalan territories; even inside the Northern region of Catalonia, which were often omitted or not well understood.

Key words: North Catalonia, XXth century, France, politics, culture, Marxism, Second War World, exile.

El catalanisme, la qüestió de la llengua fins a la Segona Guerra Mundial

Acabada la Primera Guerra Mundial calia retrobar un ritme de vida «normal».¹ El Rosselló seguia sent un país essencialment agrícola, malgrat els intents i èxits industrials com els assolits per la família Bardou. Jean Bardou i Pierre Bardou-Job van ser el creador (1849) i el propietari de la marca de cigarrets i paper Job (oficialment, 1887), respectivament. Tot i així, els lligams clientelars de la família Bardou-Job amb d'altres com la de Jules Pams van ser intensos.² Aquest últim va estar sempre interessat per la cultura catalana i va ser membre de la Société d'Etudes Catalanes. Va ser, però, un destacat home polític de Perpinyà: president del Consell General dels Pirineus Orientals (1912-20), va ser el candidat dels Radicals Socialistes a la presidència de la República francesa el 1913. El 1917, va ser nomenat ministre de l'Interior del govern de Georges Clemenceau. La seva dedicació a defensar el Rosselló estarà sempre lligada a la terra però també als interessos familiars. Aquestes famílies van evidenciar un cert poder econòmic de l'elit perpinyanenca gràcies a les extensions de terres, cases i torres de nou disseny i espectaculars construïdes entre la fi del segle XIX i principis del XX. Les seves herències no seran destinades, però, a promoure el creixement econòmic de les marques ni de l'economia local, sinó a l'ús de les famílies. I és que malgrat el paper de tabac, malgrat els vins, malgrat el Byrrh (vi d'aperitiu que es farà

¹ Aquest article correspon a la segona part de: Oscar JANÉ i Eric FORCADA, «Panorama del catalanisme a la Catalunya del Nord fins a la Primera Guerra Mundial», *Cercles. Revista d'Història Cultural*, 12, 2009, p. 90-103.

² Edwige PRACA, «Pêcheries et salines: les activités commerciales de Pierre Bardou-Job sur la façade maritime des Pyrénées-Orientales (XIXe s.)», *La Clau*, 1, Perpinyà, 1998, p. 41-62; «Les Pams, une notable famille de commerçants roussillonnais, XVIIIe-XIXe s.», *La Clau*, 1, Perpinyà, 1998, p. 63-94, i «La papeterie fine dans les Pyrénées-Orientales (1758-1878)», *Actes du 2ème colloque sur l'imprimerie*, Archives de la Ville de Perpignan, Ed. de l'Olivier, Perpinyà, 2005, p. 87-105.

molt famós creat per Simon Violet a Tuïr el 1866)... el Rosselló serà encara als anys 1960 aquell territori que produeix el 90% dels albercocs de França.

Però tot i la imatge d'una terra agrícola —i que era capaç de barrejar la qüestió identitària amb la vinya, tal com ho demostren els fets de les revoltes vinícoles de 1907: la Catalunya del Nord va viure amb intensitat els moviments socials i les crisis agrícoles de principis del segle XX, i des de 1904 s'estableix un enfrontament directe entre els productors i l'Estat—, el Rosselló seguia exercint de pont entre Barcelona i Europa. La introducció d'elements simbòlics i discursos republicans havien tingut un efecte clar sobre la població, a voltes contradictòria des de la seva tradició local. Tanmateix, tant l'Empordà com la Cerdanya i les terres més properes s'havien impregnat a poc a poc d'una ideologia republicana, o com a mínim la coneixien bé. Perpinyà, en aquells anys de guerra, però, també va incrementar els seus recels cap a la capital catalana. El període d'entreguerres permet plantejar preguntes com a conseqüència de tot el primer procés de principis del segle XX, com ara: per què no es dona el pas cap a un catalanisme afirmat com al sud? Quina era la idea del «modernisme»? Emergeix més clarament, llavors, una cultura de reconeixement i revitalització catalana antagònica (revistes, treballs contradictoris, etc.), si bé, en el fons, construeixen sempre la idea d'una identitat catalana.

Entre la fi de la guerra (1918) i 1930, Joan Amade continua el seu treball i elabora la Unió dels Pobles Llatins, un moviment de pensament intel·lectual. Ara, però, aposta més clarament per una «via francesa». Veuen la llum la *Revue Fédéraliste* (neutralitat ideològica), mentre que d'altres segueixen Action Française (Pere Camó, Jules Badin). D'altra banda, el «regionalisme» amplifica la seva influència i es posa de moda a l'Estat francès, essencialment gràcies al treball dels *felibres* (blancs o rojos).

Tal vegada, les revistes de cultura continuaven tenint una vigència important al Rosselló. Mentre que la *Revue historique et d'archéologie du Roussillon*, creada per l'arxiver Desplanques el 1900, o bé *Ruscino* (òrgan de la Société d'Archéologie, d'Histoire du Roussillon et de Philologie Catalane) —1911-1924—, van tenir una vida breu, la revista *Tramontane* (trimestral) va tenir una existència llarga, de 1917 a 1975. La va crear i la va dirigir sempre Charles Bauby. El seu paper és molt important i continua sent una publicació essencial pels seus plantejaments i per la informació aportada. Dona entrada a

escriptors del sud i es mostra clarament favorable a la figura de Francesc Macià, al qual dóna suport el 1926 (amb els fets de Prats de Molló i París), així com a la declaració de la República catalana el 1931. Força diferent fou el paper de *Le Cri Catalan* (1909) de l'escriptor i poeta Albert Bausil, que la reconverteix en *Le Coq Catalan* el 1917, ara ja com un setmanari literari, local i satíric. Seguirà vigent fins al 1941.

Ara bé, en aquesta etapa, és fonamental esmentar el grup que es forma a partir dels anys trenta, amb una visió molt més clarificada i definida respecte a França i Catalunya, tot i ser hereu en part del Regionalisme. Es tracta del grup *Nostra Terra* (1931-1939). Fins ara, el treball de Pere Grau sobre aquest grup continua sent la millor guia que existeix³ i, per tant, ens limitarem a comentar els aspectes essencials per tal d'entendre l'encaix de *Nostra Terra* al Rosselló, tenint en compte l'evolució catalanista viscuda fins a aquell moment, així com entreveure els veritables efectes dels seus plantejaments.

El principal personatge d'aquest moviment és Alfons Miàs. Va ser un promotor de la llengua i la cultura catalanes al Rosselló. Era batlle de Palaldà (Vallespir) quan, després de reunions, escrits i contactes, proposa crear un «modest» butlletí el 1936 amb el mateix nom del grup: *Nostra Terra*. Això tenia lloc al mateix temps que creixia la inestabilitat de la República al sud i que el Front Popular s'apoderava del govern a França. La ideologia de Miàs (1903-1950) era marcadament catalanista i ell mateix promovia el «despertar de la personalitat catalana» a la Catalunya del Nord. Es va crear així la Joventut Catalanista de Rosselló, Vallespir, Cerdanya, Conflent i Capcir, és a dir, una associació que respectava els territoris dels antics comtats i afirmava la catalanitat «perifèrica» del país. Va ser la primera associació, segons Pere Grau, a afirmar-se com a catalanista a França, i amb l'objectiu d'arribar a tothom, superant les formes i els àmbits específicament reservats a les elits intel·lectuals. El seu òrgan d'expressió va ser, doncs, *Nostra Terra*, que serà el primer a emprar l'expressió «Catalunya del Nord» per anomenar els territoris catalans dins de l'Estat francès. Segons Pere Grau, *Nostra Terra* s'inspira en

³ Pierre GRAU, «Le catalanisme en France entre régionalisme français et nationalisme catalan ou 'Nostra Terra' entre 'canigonetes' et 'Catalunya Gran' (1935-1942)», *Actes del LXVIIe Congrès de la FHLMR*, SASLPO, Perpinyà, 1995, p. 181-217. Els treballs de Pere Grau són segurament els més complets sobre aquest tema fins ara.

el model de Palestra, el moviment patriòtic fundat per Batista i Roca (1930) per donar al jovent una educació global i intel·lectual en un sentit «pancatalanista» (Balears, Principat, València, Rosselló). I és que Miàs ja havia conegut a Barcelona Josep Maria Batista i Roca el 1933, coincidint amb el Primer Centenari de la Renaixença Catalana, on representava el Rosselló. Batista visità precisament Miàs i Enric Guiter el 1936, i va exercir així una mena d'influència per a la posada en marxa del projecte de Miàs.

En tres anys, entre l'agost de 1936 i l'agost de 1939, és a dir, durant gairebé el període de la Guerra Civil d'Espanya, van aparèixer 27 números de *Nostra Terra*, i va aconseguir fins a un miler de subscriptors, dels quals una quarantena eren realment membres actius. El que sabien els subscriptors és que passaven automàticament a ser membres de l'associació, cosa que atorgava una dimensió prou important al grup. Era evident que amb aquest nombre de persones, les ideologies fossin més heterogènies, i la visió de Miàs podia quedar més matisada. Entre regionalisme, catalanisme central o autonomista dins de Catalunya, el moviment va aconseguir arrelar en general, tot i que va plantejar alguns debats ideològics i lingüístics de primer ordre. Així, *Nostra Terra* assumeix, més de vint anys després, les normes ortogràfiques de l'IEC. En aquest sentit, Joan Amade, que fins i tot havia estat en contacte amb Miàs per participar en la revista, rebutja finalment col·laborar-hi de manera explícita per aquesta raó. Pere Grau transcriu alguna de les cartes que Amade escriu a Miàs en aquells inicis. Així, evoca la castellanització del català del Principat com a argument principal: «*un català sovint castellanitzat com el vostre a la manera de la gent de Barcelona*» (17 de març de 1936) o bé «*engitanat per castellanismes o per les deformacions vulgaríssimes y odioses del parlar barcelonès*» (2 de juny de 1936). Amade es distancia per aquest fet de Miàs, entre d'altres. Mentrestant, Miàs i *Nostra Terra* rebutgen un cert particularisme rossellonès, tot i que continuava sent important, sobretot com a eix nuclear de la identitat catalana que promovien. Era la seva fórmula de superar el regionalisme, massa adscrit a l'àmbit hexagonal francès. A partir, doncs, de la pregunta essencial sobre si reformar França o reunificar-se amb la resta de Catalunya, *Nostra Terra* planteja llavors un model barceloní amb pensament i terminologia pròpia, nord-catalana.

Curiosament, Amade estava en contacte amb l'IEC i es va arribar a convertir en membre corresponent de l'Institut el 1945 —ja abans, Raymond

de Lacvivier en va ser membre corresponent des de 1906 fins a la seva mort, el 1930—,⁴ quan la institució era ja en la clandestinitat. Això demostraria que, tot i les crítiques i la seva defensa d'una concepció regionalista cultural que minimitzava el catalanisme a un conjunt francès, Amade havia treballat en favor d'una normalització i reconeixement de la llengua i de la consciència col·lectiva del país. Va continuar treballant també des de la Société d'Études Catalanes i a la seva *Revue Catalane*, des d'on sorgirien nous especialistes i deixebles. Un d'aquests personatges transversals entre *Nostra Terra* i el mestratge d'Amade fou Enric Guiter (1909-1994), important lingüista català del segle XX dedicat a la dialectologia del conjunt dels Països Catalans. Alhora, la presència i activitat d'artistes i escriptors com Maillol o, sobretot, Josep Sebastià Pons (1886-1962), va permetre potenciar la força de la llengua catalana, però també la del seu coneixement i mantenir obert el debat sobre la catalanitat de la societat «rossellonesa». Pons va ser un dels autors més influenciats per Verdaguer, que fa que «*consideri possible el mite de la llengua d'infantesa, el rossellonès, que sempre intentarà de tornar a la categoria de llengua literària*» (notícia de l'Associació d'Escriptors en Llengua Catalana). Els seus treballs, com ara el recull de poemes *Cantilena* (1937) o el *Llibre de les set sivelles* (1956), el situen com un dels millors escriptors catalans de la seva generació, i va ser elogiat per figures com Josep Pla o Tomàs Garcés.

Tanmateix, dos fets cabdals canviaren absolutament l'evolució de les coses i les visions recíproques. El primer fou la Guerra Civil espanyola i el consegüent exili massiu l'any 1939. El segon va ser la guerra amb Alemanya; la Segona Guerra Mundial representa un abans i un després en les múltiples relacions de molts autors i intel·lectuals nord-catalans d'acord amb la seva actitud i activitat durant el règim de Vichy.

El govern republicà espanyol i el català viuran, des de llavors, en la clandestinitat. El govern català, així com els ciutadans o persones rellevants de la cultura catalana trobaran gairebé sempre el suport de la societat rossellonesa. Però cal imaginar l'impacte de l'arribada de mig milió de persones en un territori no gaire ric i amb una població menys important en

⁴ Actualment, Ausiàs Vera està realitzant el seu treball de recerca de doctorat sobre aquesta figura: *Estudi de la correspondència inèdita de Raymond de Lacvivier del 1903 al 1921 entorn del projecte de diccionari de la Société d'Études Catalanes* (informació: Borsa d'estudis de l'Institut d'Estudis Catalans, 2009).

nombre. La solidaritat no va poder amagar el xoc. I menys encara durant els anys que van seguir, en què tot i el contacte amb els catalans refugiats, aquells que es quedaran en territori sota control del règim de Franco es consideraven pertanyents a un espai pobre, allunyat d'Europa, cosa que va provocar un enduriment de la frontera i un distanciament col·lectiu.⁵ Els rossellonesos van captar la seva catalanitat i van projectar inconscientment la imatge d'uns «espanyols pobres», «espanyols de merda», en fer referència als catalans del Principat, i ells eren els veritables catalans, ara que Barcelona «dormia sota Franco».

Alhora, en aquells primers anys hi va haver noves polítiques a favor de les «cultures històriques de l'Estat» a França. Però el que havien de ser efectes positius dels regionalismes/nacionalismes com el català o el bretó a França, es van convertir en negatius per les col·laboracions que hi van haver amb el règim de Vichy o directament amb els alemanys. Aquesta és la raó principal per la qual alguns dels catalans defensors de l'autonomia del Rosselló, i sobretot d'un cert discurs, van deixar d'estar sobre l'escena pública, sota sospita de «col·laboracionistes». De fet, Miàs, que va veure l'oportunitat de la Generalitat forta i autònoma enfonsar-se el 1939, va accedir a escoltar la proposta dels alemanys, que li van prometre, segons les troballes de Pere Grau en la correspondència de Miàs, la possibilitat d'autonomia, independència, «del seu país»: «*Le Reich garantirait l'indépendance de votre pays sous sa protection*», van assegurar els emissaris de Berlín als catalanistes. Miàs continua els seus contactes amb els alemanys fins a l'octubre de 1942, quan els seus companys de *Nostra Terra* el convencen d'abandonar les negociacions i el «joc» amb els alemanys. Per aquestes estratègies, el dia que va ser alliberat Palaldà va ser amenaçat, raó per la qual fugirà cap a Barcelona, on viurà fins a la seva mort, el 1950; allà viurà de donar cursos de francès i anglès.

En qualsevol cas, segons el seu estudiós, *Nostra Terra* finalment no va entrar mai en el joc alemany, com succeí en el cas bretó, pel fet que el grup no va abandonar mai el seu àmbit de consciència cultural, sense entrar en

⁵ Una tesi doctoral de dret de 1969 va intentar abordar la qüestió nacional catalana, però tenia en compte essencialment el territori català dins d'Espanya, tot i que afirma l'efecte en les relacions de l'exili i la impossibilitat de la República en aquest procés de «*répondre aux aspirations de l'ethnie catalane*», referint-se al conjunt: Jaume ROSSINYOL, *Le problème national catalan*, Mouton, París-La Haya, 1974, p. 391.

consciències i accions polítiques. «*Le catalanisme, historiquement, n'a pas de 'pente naturelle' vers le fascisme, pas de racisme, pas d'antisémitisme, pas de culte du chef, mais au contraire il souscrit majoritairement à la démocratie, à l'humanisme, à l'ouverture vers l'Europe*», diu Grau. El regionalisme havia donat pas llavors al seu traspàs cap a quelcom més concret o bé, en l'àmbit més popular, a un joc a través del turisme, sempre creixent des de finals del segle XIX, però ara, més que mai, clarament evocador de la identitat local rossellonesa; els seus millors exemples són els llibres *Itinéraire en Roussillon* d'Albert Bausil (1936) i *Roussillon. Porte de la Catalogne* de Jules Badin (1938).⁶ Altrament, en la reviscolada dels anys setanta, *Nostra Terra* va viure una segona joventut gràcies a l'enaltiment de les noves fornades regionalistes i autonomistes, que van veure en el grup de 1936 un «ancestre ideològic dels moviments autonomistes».

Una mirada sobre els processos de postguerra i els anys seixanta

El procés de *Nostra Terra* no fa el salt, doncs, cap al món de la política, si bé tenen el mèrit, per assoliment dels seus objectius, d'haver concretat una presa de consciència identitària del Rosselló, com a identitat pròpia, com a identitat pertanyent a un conjunt català.

L'efecte negatiu de la imatge difosa i conservada —provocada?— dels autonomistes catalans com a «col·laboradors», d'una banda, i la pèrdua de força de Barcelona per la desfeta republicana, de l'altra, juntament amb el dur període franquista i l'enaltiment nacional francès, van conduir la Catalunya del Nord cap a un «nou» provincialisme i un creixent folklorisme (1945-1965). El nacionalisme d'Estat i l'orgull de la victòria sobre el nazisme van pesar molt. Alhora, era l'endegament del territori. Un territori situat «al final d'Europa», a les portes d'un règim franquista, amb el qual no volien tenir res a veure els catalans de Perpinyà. L'orgull, també, de pertànyer a una democràcia i a un país ric va arrelar socialment. La frontera va exercir com a tal, i més enllà de les dificultats de circulació física, les imatges i els prejudicis es van incrementar.

⁶ Vegeu el treball d'Eric FORCADA, «150 anys de turisme, miralls d'un país a la recerca d'imatge», dins el catàleg de l'exposició *Perpignan. Capitale touristique. 150 ans d'histoire en images et en affiches* (Perpinyà, 26 febrer-3 maig 2009), Perpinyà, 2009, p. 14-39.

Mentre que l'exèrcit ocupa la costa rossellonesa per fer-hi les seves activitats —idea que es contraposa curiosament a la idea de promoure el turisme en aquella zona, segons De Gaulle—, la sardana —importació dels exiliats— o bé Pau Casals emergeixen en la vida quotidiana del país. El període de folklorització promoguda pel mateix Estat, a imatge del que succeïa al sud, no impedeix l'emergència de noves publicacions sempre dins l'àmbit cultural, gairebé seguint les antecessores de principis de segle, com ara *Études Roussillonnaises* de Pierre Ponsich —un important erudit local— (1951), que desapareixerà el 1957, per reaparèixer el 1987 amb el guiatge del mateix home i després sota la direcció de la seva filla. El 1958 es crea també *CERCA*, el butlletí del Centre d'Études et de Recherches Catalanes des Archives amb Gabriel Gigot. O bé, el bimestral *Conflent* (1961), *Massana* (1968-1996), *Les Cahiers du Vieil Ille* (1960) i així fins a la creació dels *Cahiers de Saint-Michel de Cuxa* del Centre d'Études pré-Romanes et Romanes. Totes aquestes publicacions seguien un mateix fil, i caldrà esperar la influència doble de la nova emergència catalanista i del marxisme per veure nous corrents i els seus òrgans respectius.

Els anys seixanta són el moment en què catalans del Rosselló i catalans del Principat —exiliats anteriors o nous refugiats— troben punts de trobada i acceleren accions amb relació a nous plantejaments i preses de consciència heretades. Cal mencionar essencialment dos moviments, que, en un principi, són exclusivament culturals, si bé el rerefons polític sempre va existir. El primer va ser el Grup Rossellonès d'Estudis Catalans (GREC), associació creada el 1960 a Perpinyà per tal de «divulgar, maintenir i desenvolupar l'ús del català a la Catalunya del Nord, generalitzar l'adopció de les normes de l'Institut d'Estudis Catalans i assegurar l'aplicació de la llei Deixonne de 1951 per tal de permetre el seu ensenyament oficial». El seu òrgan i principal butlletí va ser *Sant Joan i Barres*. Tot i que el moviment el dirigien persones més joves, van designar com a membres d'honor Josep Sebastià Pons, Carles Grandó, Enric Guiter, Francesc Francís i Edmond Brazès. El seu president va ser Renat Llech-Walter i el secretari general, Pau Roure.

El seu activisme lingüístic va ser evident i, el 1963, va organitzar la commemoració dels 50 anys de les normes ortogràfiques de l'IEC a Prada i a Perpinyà, la qual cosa tenia una càrrega simbòlica important. Alhora, van iniciar unes Diades d'Estudis de Setembre a Perpinyà 1963-65) i, després, a Tuïr (1966),

en què col·laborà amb l'Institut d'Estudis Occitans. El 1964 fou el principal organitzador dels Jocs Florals de la Llengua Catalana, celebrats a Perpinyà.

Ara bé, els corrents i les influències polítiques de l'època van fer trontollar la unitat del moviment, que va provocar un primer trasbals el 1967, quan els sectors més joves del partit van evidenciar la seva voluntat de portar a terme una actuació política. Això va xocar de ple amb aquells membres que enteníen la importància de defensar i actuar a partir d'un àmbit exclusivament cultural i acadèmic. Es va intentar superar la crisi designant l'erudit Roger Grau com a president i secretari. Però el 1968 es va tornar a replantejar el GREC: Andreu Roquère va ser nomenat president, mentre que Pere Verdaguer va ser designat secretari general. Alhora, Jordi Costa es va posar al capdavant de *Sant Joan i Barres*, mentre que l'erudit Pere Ponsich va continuar formant part del consell d'administració. Tot i això, no es va poder evitar l'escissió, i uns mesos després es va crear l'Institut Rossellonès d'Estudis Catalans (IREC).

Val la pena citar l'article publicat al *Butlletí del Servei d'Informació Nacional Català* (Consell Nacional Català), número 51, del 25 de juny de 1967, en què s'evoca la importància en aquell moment de l'existència del GREC per al moviment catalanista:

«*El desvetllament catalanista del Rosselló.*

»*El Grup Rossellonès d'Estudis Catalans (GREC), prengué la iniciativa de celebrar una reunió —la qual podem qualificar d'històrica—, per a tractar sobre l'estat i el pervenir de la llengua i la cultura catalanes. Aquesta reunió es celebrà el vespre del 20 de juny a la sala de Casaments de l'Ajuntament de Perpinyà, on presideix l'Àvia (símbol de les tradicions catalanes), i on els escuts catalans hi són nombrosos, sala des d'on es sentia, com a música de fons, la cobla que en aquell moment actuava damunt la Plaça de la Llotja. Tot aquest simbolisme que planava sobre la reunió, va ésser remarcat a la nombrosa assistència (prop de cent persones) pel President actual del GREC, el professor Sr. Roger GRAU, d'Elna. [...]*

»*Cal, necessàriament donar la qualificació d'històric al caràcter d'aquesta reunió, la qual cal considerar com la data de represa de la consciència nacional al Rosselló. [...]*»⁷

⁷ Es pot llegir l'article sencer, en què apareixen els noms de tots els seus membres actius a la web: <http://jppujol.club.fr/CGREC667.htm> (vista el juny de 2009).

El GREC va continuar actuant tot i la partició i va entrar en col·laboració amb l'associació Grup Cultural de la Joventut Catalana (GCJC), també de nova creació (1967). Així, el 1969 el GREC i el GCJC van patrocinar, entre altres, diverses activitats culturals a la Catalunya del Nord, així com l'organització de la Universitat Catalana d'Estiu a Prada de Conflent (a partir de 1969). Darrere del GCJC hi ha les figures de Miquel Mayol, Reinald Dediès o Joan-Pere Pujol, que es poden considerar com les figures fundadores d'una nova generació del catalanisme polític a la Catalunya del Nord. El 1970, el mateix Mayol i Maria Àngels Falqués constitueixen, juntament amb d'altres persones, el Comitament Rossellonès d'Estudis i d'Animació (CREA), que es va acabar convertint en l'Esquerra Catalana dels Treballadors (ECT), primera expressió política moderna de l'esquerra catalanista a la Catalunya del Nord.⁸

Per la seva banda, el principal grup escindit del GREC va refundar-se com a Institut Rossellonès d'Estudis Catalans (IREC), el juny de 1968, al capdavant del qual apareixen de nou figures com Renat Llech-Walter o Elisabet Oliveres, que entenien que el GREC havia deixat de ser «apolític». Van nomenar un president honorífic, Pere Pagès, si bé va ser Oliveres la veritable presidenta fins a la seva mort, el 1973. El seu principal òrgan d'expressió va ser la *Revista Catalana*.

Tots aquests grups, però, mantenen forts lligams amb les associacions defensores de les llengües i les cultures de França, seguint doncs una realitat pròpia de l'Estat. A voltes fins i tot arriben a formar part del grup Defensa i Promoció de les Llengües de França, i mantenen així també bones relacions amb els grups i moviments occitans.

El pas entre el catalanisme cultural i el polític té lloc, doncs, entre finals dels seixanta i principis dels setanta. En aquest sentit, cal destacar la figura de Gilbert Grau (Elna, 1922-1994). Era germà de l'erudit Roger Grau, però es va endinsar més en l'àmbit pròpiament polític. Va mostrar-se com un destacat

⁸ L'òrgan d'expressió principal del CREA va ser *La Falç*. Era escrit indistintament en català i en francès. Ara bé, des del 1973 fins al seu tancament el 1981 fou l'expressió de l'ECT. Cal tenir en compte que la seva difusió va ser limitada, però va ser un referent del catalanisme radical nord-català d'esquerres. Va ser marginada a partir de la creació de *La Nova Falç* el 1977 (òrgan d'expressió del corrent escindit IPC-Independentistes dels Països Catalans), i va desaparèixer al mateix temps que l'ECT.

activista catalanista a partir dels anys seixanta, tot i no correspondre als corrents més joves del moment. Va mantenir contactes amb destacats personatges del Principat els anys posteriors a les guerres. El 1967 es desprèn del moviment exclusivament acadèmic i cultural amb la fundació del Comitè per a la Unió de les Dues Catalunyaes, així com el Comitè per a l'Estatut Particular del Rosselló —actiu el 1968 i el 1969. Tot i això, aquests intents no prosperen i, el 1972, decideix crear el partit polític Acció Regionalista Catalana (ARC). I tot cercant un reconeixement europeu de la realitat nacional de Catalunya, on integrava *de facto* el Rosselló, Grau participa activament en el congrés de Verona de la Internacional Federalista (1973) i funda —i presideix— el Partit Federalista Europeu de Catalunya (PFEC). Aquell any 1973, finalment, es va presentar a les eleccions legislatives franceses amb l'ARC i el PFEC al districte de Perpinyà-Ceret, i reclamava una autonomia per al Rosselló fora de la prevista «Regió Llenguadoc-Rosselló» a la qual pertanyia —i pertany encara.

Els Grau simbolitzen el procés entre els anys quaranta i els seixanta, entre una primera afirmació identitària cultural del Rosselló i el moviment polític catalanista actiu. I és que Roger Grau (nascut el 1915), reconegut historiador i erudit actiu fins a la seva mort en l'àmbit de l'arqueologia essencialment, havia participat en el moviment catalanista de *Nostra Terra*. Va estar sempre present i actiu en l'àmbit cultural, per exemple com a president i secretari del GREC (1967-1968), amb les seves col·laboracions a la Universitat Catalana d'Estiu de Prada o bé com a conservador del Museu d'Elna que ell mateix va fundar.

Com es pot observar, la majoria dels trencaments i escissions d'origen ideològic i polític que es produeixen tenen lloc entorn dels esdeveniments de 1968. La influència d'aquell «maig» va ser fonamental en el catalanisme a la Catalunya del Nord, així com en les relacions internes, tant entre els grups, els intel·lectuals, com amb els «refugiats» del sud que començaven a actuar en el territori en aquell moment.

Una prova d'això és la partició del GREC, o bé, la creació de la Universitat Catalana d'Estiu (UCE), que sorgeix arran de les diades que l'any 1968 organitzen a Prada de Conflent el GREC i el GCJC. L'experiència i l'interès suscitat van permetre tirar endavant un projecte que havia de desvetllar i mantenir activa la consciència cultural i política de la Catalunya del Nord, però també, i sobretot, arregar els territoris de parla catalana per donar un espai de

«llibertat», tenint en compte la presència encara de la dictadura a Espanya. Per tant, els trajectes per aconseguir llibres i informació, per intercanviar i descobrir a Perpinyà tot allò que no era possible al sud, tenia ara un moment clau d'expressió i trobada. Així, l'estiu de 1969 té lloc la primera UCE. Altrament, cal fer esment de persones que, per les característiques pròpies de la Catalunya del Nord dins França, havien hagut de fer carrera a París, tot i mantenir un fort lligam amb el país i, fins i tot, ser molt actius tant en l'organització d'actes culturals i polítics com en el camp de l'edició i publicació de materials i textos de pensament polític. Aquest fou el cas de Joan Borrell —Jean Borreil—, originari del Rosselló i creador del famós Departament de Filosofia de Vincennes (Universitat de París VIII), i que va mantenir un contacte fort i ideològic amb el país, partint d'una concepció estranyament, dins França, d'una esquerra *radical* i nacionalista catalana alhora. Va ser capaç d'implicar molts estudiosos i agitadors «parisencs» a la Catalunya del Nord i va establir ponts importants amb el Principat gràcies a diverses amistats, essencialment la del sociòleg Jordi Estivill, el qual va viure també un temps refugiat a Perpinyà. Tots dos van participar en la creació del Centre Pluridisciplinari d'Estudis Catalans (1972) i van fundar la revista *Aïnes* (1974), per promoure activitats a l'UCE i a la Catalunya del Nord. Un bon exemple va ser el Primer Rencontre de Ciències Humanes i Socials dels Països Catalans el març de 1976, sobre els problemes territorials, les classes socials, la cultura i la dinàmica dels Països Catalans amb el títol «Nació, Estat i Províncies des del segle XVII ençà».⁹

Final a tall d'obertura

A poc a poc, els moviments catalanistes abandonen un àmbit estrictament intel·lectual i cultural i s'afegeixen al corrent que s'accelera als anys setanta, tot apareixent i emprant nous canals de difusió com són els mitjans de comunicació: ràdio associativa, desconnexions de FR3... Però també gràcies a la creació d'escoles bilingües (francès-català). El pas a la política activa del catalanisme a la Catalunya del Nord és important en la segona meitat del segle XX, però

⁹ Sobre la figura i l'activitat cultural i política de Joan Borrell, per no citar-ne tota l'obra, vegeu el monogràfic amb articles diversos «Joan Borrell. Un país i la filosofia universal de la imaginació», *Mirmanda*, 1, 2006. Per veure la importància i els intercanvis de les trobades: Raimon BONAL, «La sociologia de Catalunya. Aproximació a una història», *Revista Catalana de Sociologia*, 22, 2007, p. 3-13.

representa també dos factors: l'enfrontament i radicalització de posicionaments de manera cíclica i concèntrica, així com una davallada de la seva influència en la societat nord-catalana en general (sobretot a partir dels anys noranta). Regionalisme, autonomisme, independentisme són models que, des dels anys setanta —i més des de 1985—, tenen un mirall en la Catalunya del sud (Principat). Tot plegat va donar pas el 1983 a una primera candidatura catalanista a les primeres eleccions regionals, amb un partit local, Unitat Nacionalista (convertit després en Unitat Catalana, 1985), mentre que els partits del Principat van començar a endinsar-se en la participació política al nord, tot i que sempre amb resultats electorals mínims —Esquerra Republicana de Catalunya - Federació Catalunya Nord (1989), després ERC (1999) i entremig Partit per la Independència (PI) el 1995. Finalment, el 2002 es va intentar portar a terme la primera i única experiència unitària del catalanisme polític present a la Catalunya del Nord amb la creació del Bloc Català, però va disgregar-se al cap de poc temps en Unitat Catalana i Convergència Democràtica de Catalunya, mentre que ERC continuava novament al marge.

En qualsevol cas, tot i que els resultats i el ressò polític dels partits catalanistes que es presenten a les eleccions —tant d'esquerres com de dretes—, a partir dels anys seixanta, la politització del fet cultural converteix el catalanisme en un tema clau de la societat nord-catalana. És i serà sobre la taula de la majoria dels partits, així com la reivindicació d'una identitat pròpia. És una victòria sobre el debat públic sense resultats palpables.

Al mateix temps, la majoria dels moviments i revistes en llengua catalana o marcadament catalanistes havien anat desapareixent, sovint amb la mort dels seus creadors. Els símbols d'identificació identitària s'han anat substituint per altres elements menys estrictament culturals, i segurament més populars, com ara el rugbi (USAP). Alhora, el desconeixement del «sud» polític, cultural i acadèmic respecte del «nord», només ha agreujat les diferències ideològiques i de grups. I, tanmateix, el «refugi» nord-català dels anys 1939 a 1975 —i més enllà—, amb tots els seus processos i moviments, gairebé no ha estat reconegut a escala global per la intel·lectualitat cultural i política del Principat que se'n va beneficiar: un espai, un idioma, una proximitat, una llibertat. El catalanisme nord-català va haver de fundar-se i refundar-se a partir dels anys seixanta entre els efectes del maig del 68 i els interessos i ideologies dels catalans «exiliats» refugiats.